

ชาตินิยมกับเพศภาวะ*

(Nationalism and Gender)

ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศูนย์สตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

25 ส.ค. 2554

ความหมายของ “ชาตินิยม” แบบตรงไปตรงมาแต่ไม่ค่อยบอกความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (น.) มีว่า “ลัทธิที่ถือชาติเป็นใหญ่ , ความรักชาติ” แต่นิยามนี้ทิ้งปัญหาให้เราต้องสืบค้นต่อไปว่า “ชาติ” ซึ่งเป็นคำที่เราได้ยินอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ตั้งแต่เป็นเด็กนักเรียนต้องเข้าแถวหน้าเสาธงเพื่อชักธงชาติและร้องเพลงชาติกันทุกเช้า ทุกวันนี้เมื่อได้ยินเสียงเพลงชาติเวลา 18.00 น. แม้อยู่ในห้างสรรพสินค้าก็ต้องหยุดยืนนิ่งทำความเคารพ ก็ทำ ๆ กันไป ถ้าไม่ทำก็อาจถูก “จ้องมอง” (gaze) อย่างจับผิด.....ผมเองก็ไม่รู้ว่าชาติคืออะไรต้องสืบค้นดูเหมือนกัน พจนานุกรมที่เพิ่งอ้างไปข้างบนบอกว่า ชาติมีหลายความหมาย แต่ที่อยู่ในแนวที่ผมต้องการเขียนถึงหมายถึง “ประเทศ; ประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ, กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน ประชาชาติก็ว่า” นิยามนี้ในที่นี้ถือว่าเป็น “วาทกรรม” หนึ่งในของการอธิบายว่า “ชาติ” คืออะไร

อีกนิยามหนึ่งของ “ชาติ” หรือ “nation” ไม่ได้บอกตรง ๆ ว่า ชาติคืออะไร แต่บอกว่า ชาติต้องมีส่วนประกอบร่วมกัน แต่มีได้หมายความว่าองค์ประกอบที่ว่าจะต้องเป็นสากล กล่าวคือ

1. การตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่งในดินแดนที่จะต้องมี (ข้อ 2)
2. การจัดระบบ ระเบียบ ภายใต้การควบคุมด้วยตนเองโดยระบบการเมืองที่สมาชิกที่อยู่ภายใต้การจัดระบบ ระเบียบที่ว่านี้ต้อง (ข้อ 3)
3. พวกเขาเหล่านั้นมีส่วนร่วมในอัตลักษณ์ร่วมกัน

(Smith, (1983) อ้างใน O'Donnell, 1997:238)

ด้วยเหตุนี้ “ชาติ” หนึ่งในความหมาย “a nation” จึงเกี่ยวข้องกับแง่มุมหรือมิติทางด้านภูมิศาสตร์การเมือง (geo-political aspect) และมิติด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identity aspect) ชาติหรือรัฐชาติที่ถือว่ามีเสถียรภาพ จึงน่าจะเป็นรัฐชาติที่ทั้งสามองค์ประกอบนี้เข้ากันได้

* รวบรวม เรียบเรียงขึ้นมาเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับนักศึกษาศรีศึกษาที่ต้องทำการค้นคว้าเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ ชาติ (Nation) รัฐชาติ (Nation State) อัตลักษณ์ของชาติ (national identities) รัฐ (State) และอะไรที่คล้ายคลึงกันโดยนำเอาบทสนทนาเรื่องเพศภาวะของมาเป็นมิติสำคัญมิติหนึ่ง ร่วมกับชาติพันธุ์ ชนชั้น อายุ และภาวะทางร่างกาย-จิตใจ (พิการ-ไม่พิการ) เป็นต้น อนึ่งบทความนี้สามารถมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้

อย่างคล่องจอง “เป็นปีเป็นขลุ่ย” อย่างเกือหนุนซึ่งกันและกัน แต่ถ้าทั้งสามองค์ประกอบนี้เข้ากันไม่ได้ก็ย่อมมีปัญหาอย่างแน่นอน ตัวอย่างในโลกเช่นยิบรอลตาร์ (Gibraltar) ในทางการเมืองแล้วเป็นส่วนหนึ่งของสหราชอาณาจักร (Britain) แต่ในทางภูมิศาสตร์แล้วอยู่ใกล้กับสเปนมากกว่า ไอร์แลนด์เหนือ (Northern Ireland) ในทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของสหราชอาณาจักร แต่ผู้คนที่อยู่บนดินแดนนี้ซึ่งถูกมองว่าเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ที่จริงแล้วมีจำนวนมากกลับรู้สึกว่าเขาไม่ได้เป็นประชาชนหรือพลเมืองของอังกฤษ/สหราชอาณาจักร เช่นเดียวกับ “ประเทศไต้หวัน” ในทางภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่ใกล้กับประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนจีน แต่ในทางการเมืองพวกเขาถือว่าพวกเขาเป็นประเทศหนึ่งต่างหาก (O'Donnell, 1997: 238) คราวนี้หันกลับมาดูประเทศไทย เรามีสามจังหวัดภาคใต้ที่รัฐบาลไทยและคนไทยส่วนใหญ่ถือว่าเป็นดินแดนของประเทศไทย แม้จะอยู่ใกล้กับประเทศมาเลเซียมากกว่า ในทางการเมืองถือว่า เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย แต่ผู้คนจำนวนไม่น้อยในเขตสามจังหวัดถือว่า พวกเขาไม่ใช่ไทย..... ดังนั้นประเด็นสำคัญที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ตรงนี้คือถึงแม้คำว่า “ชาติ” ก็ดี “ประเทศชาติ” ก็ดี “บ้านเมือง” ก็ดี หรือ “แผ่นดิน” ก็ดีในความหมายแบบไทย ๆ จึงไม่ได้มีแต่ด้านของการกระตุ้นหรือปลุกเร้าให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกที่เข้มข้นคือ “ความรักชาติ” หรือผูกติดอย่างสนิทแน่นกับอัตลักษณ์ของความเป็นชาตินั้น ๆ เท่านั้น แต่สิ่งที่เรียกว่า “ชาติในอีกด้านหนึ่งเป็น **สิ่งประกอบสร้าง** ที่ค่อนข้างประดักประเดิด งุ่มง่ามเอามาก ๆ ที่เดียว (O'Donnell, 1997:238) หันกลับมาดูเหตุการณ์ที่เป็นความขัดแย้งระหว่างไทยกับกัมพูชาและสปป.ลาว ก็ จะเห็นความประดักประเดิดและปัญหาเรื่องดินแดนที่ไม่ลงตัว ทั้งนี้เพราะเขตแดนระหว่างประเทศของทั้งสามประเทศนี้ถูกกำหนดขึ้นมาในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของการแก่งแย่งแข่งขันระหว่างจักรวรรดินิยมตะวันตกเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส กรณีสามจังหวัดภาคใต้ก็เช่นกัน หันไปดูในอาฟริกาก็จะมีปัญหานี้ดำรงอยู่ และมีทางที่ปัญหาเหล่านั้นจะขยายตัวและรุนแรงขึ้นในอนาคต

เมื่อมาถึงตรงนี้ขอยกเป็นประเด็นไว้ก่อนว่าในทัศนะของสตรีนิยมบางสายหรือบางแนวความคิดถือว่า “ชาติ” เป็น**สิ่งประกอบสร้างทางสังคม** แต่จะเพิ่มเติมมุมมองทางด้านเพศภาวะเข้ามาทำให้เกิดความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น เราจะพูดกันต่อไปในตอนต่อ ๆ ไป แต่ตอนนี้ขอกลับไปสู่การทำความเข้าใจเรื่อง “ชาติ” ในแบบรวม ๆ กันต่อไปก่อน

ประเด็นที่อยากนำกลับมาคือ **ความประดักประเดิด งุ่มง่าม เออแ่นเออนอนไม่ได้** ของการประกอบสร้างสิ่งที่เรียกว่า ชาติขึ้นมาส่วนหนึ่งเกิดจากเรื่องของ**เขตแดน** หรือ “boundaries” ซึ่งมีหลาย ๆ กรณีเกิดจากความขัดแย้งกับชาติหรือรัฐชาติอื่น ๆ ในกรณีของประเทศไทย ประเทศสปป.ลาว และกัมพูชาก็เป็นอย่างนั้น ไม่เพียงแต่ความขัดแย้งเรื่องเขตแดน ระหว่างสยามกับล้านช้างและเขมรในประวัติศาสตร์ก่อนที่ลัทธิอาณานิคมจากประเทศตะวันตกเข้ามาเคยมีอยู่แล้วโดยตลอดก็ได้ บางครั้งก็ตัดสินกันด้วยการทำสงครามแผ่ขยายดินแดน เมื่อลัทธิอาณานิคมอังกฤษ เข้ามายึดมลายู พม่า ฝรั่งเศสยึดล้านช้าง เขมร สยามก็ต้องหันไปขัดแย้งกับอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งทั้งคู่เป็น

มหาอำนาจของโลก การปักปันเขตแดนจึงเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างราชอาณาจักรสยามที่มีอำนาจน้อยกับมหาอำนาจ ผลที่ออกมาสยามก็จำต้องยอมรับสภาพความด้อยอำนาจหรือสภาวะที่นักประวัติศาสตร์ไทยมักใช้คำว่า “เสียเปรียบ” มาโดยตลอด ดังนั้นองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งของรัฐคือ เขตแดนจึงเป็นอะไรที่ไม่สามารถ “จับให้มันคั่นให้ตาย” ได้ หากประเทศไทยในฐานะรัฐสมัยใหม่จะทำอะไรเกี่ยวกับเขตแดน เช่นการรักษาดินแดน การปกป้องแผ่นดินและสร้างข้อความอะไรต่อมิอะไรมาใช้จึงจะสามารถปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึก “รักชาติ” “เสียสละชีวิตเพื่อแผ่นดิน” ได้ แต่จะลงมือทำอะไรให้เป็นรูปธรรมตามคำพูดคำจาหรือวาทกรรมว่าด้วยอำนาจอธิปไตยทางดินแดนย่อมถูกคัดค้าน ตอบโต้หยุดยั้งจากอีกประเทศหนึ่งที่มีวิธีการมองและรับรู้ปัญหาอีกชุดหนึ่งเสมอ กรณีที่รัฐไทยและคนไทยบางกลุ่มมีข้อพิพาทกับเขมร กัมพูชา มาเลเซีย ลาว และพม่า ซึ่งเป็นประเทศ “เพื่อนบ้าน” ก็ดี ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความไม่ชัดเจนของมนทัศน์เรื่องรัฐที่มีสาระสำคัญประการหนึ่งอยู่บนหลักดินแดน ปัญหานี้จะยังมีอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ トラบใดที่มีการผลิตซ้ำวิธีคิด เรื่อง “ชาติ” และ “ชาตินิยม” อยู่ตามกาลเทศะที่เปลี่ยนไป.....นี่ยังไม่ได้พูดถึงเรื่อง “โลกาภิวัตน์” หรือ “โลกไร้พรมแดน” ด้วยซ้ำไป

กล่าวโดยสรุปในขั้นนี้คือ ชาติเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมา ดังนั้นชาตินิยมก็ดี อัตลักษณ์ประจำชาติก็ดีจึงเป็นสิ่งประกอบสร้างตามไปด้วย หัวข้อที่จะพูดถึงต่อไปคือทศนะสตรีนิยมว่าด้วยการประกอบสร้างชาตินิยมกับเพศภาวะซึ่งเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้นลักษณะหรือองค์ประกอบของรัฐในนิยามนี้โดยเฉพาะข้อ 1 คือดินแดน พรมแดน อาณาเขตเป็นเรื่องที่พอเข้าใจได้ โดยใช้วิธีคิดแบบเดิม ๆ ตรงไปตรงมา แต่ไม่สู้จะลึกซึ้งซึ่งนักเช่นเดียวกับ ข้อ 2 คือ อำนาจอธิปไตยและรัฐบาลก็เช่นกัน แต่ที่มีปัญหาสำหรับผู้เขียน-ผู้รวบรวมในตอนนี้เป็นข้อ 3 นั่นคือ เรื่อง “อัตลักษณ์ร่วมกันของความเป็นชาติ” หากย้อนกลับไปดูนิยามข้างบนก็คล้าย ๆ กับว่า ช่วยให้เข้าใจ “ชาติ” ง่ายขึ้น แต่หากคิดดูดี ๆ แล้วจะเห็นว่าปัญหาเช่น “ชาติไทย” ในความเข้าใจ (ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมา) ก็ต้องประกอบขึ้นด้วย **ดินแดน** ที่มีผู้คน ซึ่งในฐานะเป็นพลเมืองของชาติหรือประเทศไทย ภายใต้**ระบอบการเมืองประชาธิปไตย** โดยมี**พระมหากษัตริย์**เป็นประมุข

สำหรับในความเห็นของผู้เขียนแล้ว **ประชาธิปไตย**ไม่เพียงแต่เป็นระบอบการเมืองในความหมายว่าเป็น **แบบอย่าง** เป็น **ธรรมเนียม** และ **ระเบียบการปกครอง** เท่านั้น แต่เป็นอัตลักษณ์ของความเป็น “ชาติ” ในความหมายของ “รัฐชาติสมัยใหม่” (modern nation state) ด้วย เช่นเดียวกันกับข้อความว่า “โดยมี**พระมหากษัตริย์**เป็นประมุข” ก็เป็นอัตลักษณ์ของชาติไทยด้วยเช่นกัน กล่าวคือเป็นไปตาม “ธรรมเนียม” ซึ่งแปลว่า ประเพณี แบบแผน แบบอย่างที่ทำกันมาแต่ใน**อดีต** ตรงนี้ก็ทำให้อัตลักษณ์ไทยถูกนิยามว่าต้องเชื่อมโยงกับ**ประวัติศาสตร์** อีกด้วย ดังนั้นในนิยามของสิ่งที่เรียกว่า “รัฐชาติสมัยใหม่” จึงอาจไม่ “สมัยใหม่” ไปเสียทั้งหมด ยังคงมี “ความเป็นจารีต

นิยม” หลงเหลืออยู่ได้อย่างมีพลังทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอำนาจในการประกอบสร้างรัฐนั้น ๆ ในเวลานั้นเช่น การเขียนไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญในแต่ละยุคแต่ละฉบับ

อนึ่งคำว่า “**ประชาธิปไตย**” เองไม่ว่าจะมองในแง่ของอุดมการณ์ทางการเมือง ระบบ/ระบบการเมือง หรือมองในแง่ที่เป็นวาทกรรมล้วนมีปัญหาที่สามารถนำมาตั้งคำถาม ถกเถียงและวิพากษ์ได้ทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับ “**ดินแดน**” ก็เหมือนกันเนื่องจากสื่อความหมายที่**แตกต่าง** หลากหลาย ซ้ำซ้อนและทั้งเคลื่อนไหวและเลื่อนไหลไม่แพ้กัน ตัวอย่างเช่น ความหมายทางภูมิศาสตร์ ความหมายทางการเมือง, ทางประวัติศาสตร์ ความหมายทางวัฒนธรรม และอื่น ๆ ทำให้ดินแดน ไม่ใช่พื้นที่ (space) ธรรมดา ๆ แต่เป็น “พื้นที่ของการประชันขันแข่งที่เป็นพหุพจน์” หรือ “contested spaces” ของวาทกรรมชุดต่าง ๆ ที่พร้อมต่อการถูกประกอบสร้างและยกขึ้นมาใช้เพื่อสร้างและเคลื่อนไหวลัทธิชาตินิยม ทั้งเพื่อหวังผลภายใน กรอบของความเป็นชาติในตอนนั้นในฐานะนี้ดินแดน จึงเป็น “สาระสำคัญของกรณียุทธของภายใน” ของกรอบแห่งความเป็นชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เป็น กรอบของ “การประชันขันแข่งนอกรอบ” ได้ด้วย ตัวอย่างเช่นกรณีพิพาทไทย-กัมพูชา เรื่อง ประสาทพระวิหารมีทั้งสองกรอบ กรอบภายนอกความเป็นชาติคือการจัดการให้เป็น “มรดกโลก” ไปเลยนั่นเอง

การประกอบสร้างชาตินิยมและเพศภาวะ

ก่อนอื่นนักศึกษาและผู้สนใจควรทำความรู้จักกับแนวคิดแบบ **การประกอบสร้างนิยม** หรือ “constructionism” ให้ละเอียดลึกซึ้งเสียก่อน ซึ่งข้อเขียนนี้ในตอนนี้น่าเสนอไม่ได้ แต่ทำได้เพียงในระดับการแนะนำสาระสำคัญเบื้องต้นเท่านั้น กล่าวคือ

แนวคิดนี้บางครั้งก็มีผู้เรียกว่าเป็นทฤษฎีของนักประกอบสร้างทางสังคมที่ถูกนำมาใช้กันอย่างกว้างขวางในหมู่นักสตรีนิยมที่อยู่ในวงการสังคมศาสตร์ โดยสาระสำคัญแล้ว วิธีคิดหรือทฤษฎี แนวนี้เป็นอะไรที่แตกต่างเชิงเปรียบเทียบ (contrasted) กับวิธีคิดแบบ **ปฏิฐานนิยม** หรือ “positivism” ซึ่งถือว่าความรู้ที่สูงสุดคือความรู้ที่ได้มาจากประสาทสัมผัส (นักศึกษาและผู้สนใจต้อง คำนึงว่าเพิ่มเติมไปถึง **ประสบการณ์นิยม** (empiricism) และ**เหตุผลนิยม** (rationalism) ประกอบด้วย เพราะทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกัน) กับทั้งยังแตกต่างเชิงเปรียบเทียบกับอัตถิภาวะนิยมหรือ “existentialism” ซึ่งมีนักสตรีนิยมคนสำคัญคนหนึ่งคือ ซิโมน เดอ โบวัวร์ (Simone de Beauvoir) เป็นหลักอยู่ (ตรงนี้นักศึกษาและผู้สนใจต้องค้นคว้าเพิ่มเติม ผู้เขียนได้พูดถึงเธอไว้บ้างแล้วบางส่วน ในงานชิ้นอื่น) ผู้ที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดนี้เป็นนักสังคมวิทยา คือ Berger และ Luckmann (1967) ในงานที่ถือว่าเป็นงาน “คลาสสิก” เรื่อง **The Social Construction of Reality** หัวใจของงานนี้เกี่ยวข้องกับการพยายามทำความเข้าใจว่าภาษาที่เราใช้และการจัดแบ่งประเภทต่าง ๆ ที่เราใช้กันโดยไม่ต้องคิด (เช่น ในที่นี้ขอใช้ตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่เขียนคือ ผู้ชาย ผู้หญิง คนไทย คน

จีน คนลาว ฯลฯ) นั้นเข้ามาสู่กระบวนการประกอบสร้างประสบการณ์ของเราในวิถีทางต่าง ๆ จึงทำให้เราทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นความคิดเห็นเป็นอารมณ์ความรู้สึก กลายเป็นรูปธรรมและดำรงอยู่ในฐานะที่เป็น “ธรรมชาติ” “เป็นสากล” และเป็น “วิถีทางที่สรรพสิ่งต่าง ๆ จะต้องเป็นไปอย่างนั้น” ได้อย่างไร (Kitzinger ใน Code (ed.), (2000): 451) ตัวอย่างเช่น “ธรรมชาติสร้างให้ผู้ชายเข้มแข็ง ผู้หญิงอ่อนแอ” ดังนั้น ผู้ชายจึงเป็นผู้นำผู้หญิงต้องเป็นผู้ตาม” “ผู้หญิงลาวต้องนุ่งซิ่นไม่อย่างนั้นถือว่าไม่ใช่ผู้หญิงลาว” หรือ “คนไทยต้องมีจิตใจรักชาติ” เป็นต้น ดังนั้นผลที่ตามมาคือคนหรือกลุ่มคนที่ถูกจัดว่าเป็น “ผู้ชาย” ก็คิดว่าตนเป็นผู้ชายตาม “ธรรมชาติ” ดังนั้นจึงเชื่อต่อไปว่า “ธรรมชาติ” สร้างให้ตนเป็นผู้นำในทุกที่ทุกเวลาและทุกเรื่อง ส่วนผู้หญิงก็จะเชื่อว่าตนคือ “ผู้หญิง” ที่ “ธรรมชาติ” สร้างให้เกิดมาเป็นผู้ตาม ถ้าไม่ทำตามนั้นก็เท่ากับว่าเป็นการ “ฝืนธรรมชาติ” ส่วนตัวอย่างว่า “ผู้หญิงลาวต้องนุ่งซิ่น ถ้าไม่นุ่งซิ่นถือว่าไม่ใช่ผู้หญิงลาว” นั้นข้อความ (ภาษา) แบบนี้ แม้จะไม่มีอาการอ้าง “ธรรมชาติ” (nature) แต่ก็เป็นอาการอ้าง “วัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่โบราณ” เป็นนัยที่แฝงเร้นอยู่ ดังนั้นการประกอบสร้างความจริงแบบนี้จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเป็น “การประกอบสร้างทางวัฒนธรรม” หรือ “cultural construction” หนึ่งคำว่า “ผู้ชาย” “ผู้หญิง” ในที่นี้เป็นการจัดประเภทผู้คนที่นักสตรีนิยมถือว่าเป็นสิ่งประกอบสร้าง “ความเป็นเพศ” พวกเขาเรียกว่า “gender” หรือในภาษาไทยนิยมใช้คำว่า “เพศภาวะ” “เพศสภาพ” ก็มีการใช้กันเหมือนกัน

อย่างไรก็ตามน่าจะตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ด้วยว่า แนวคิดหรือวิธีคิดแบบการประกอบสร้างทางสังคมนี้มีสองรูปแบบคือ รูปแบบอ่อนกับรูปแบบแข็ง ในกรณีของรูปแบบอ่อนเป็นรูปแบบที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั่วไปในวงการสังคมวิทยาและจิตวิทยา ประกอบขึ้นด้วยการอ้างว่า เราไม่อาจทำความเข้าใจปัจเจกบุคคลได้ดีพอถ้าไม่ดูถึงบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่คนเหล่านั้นดำรงอยู่ภายในบริบทเหล่านั้น ซึ่งต่างกันไปตามกาลเวลาและสถานที่ (time & space) ซึ่งต่างกับการประกอบสร้างทางสังคมที่แข็งกว่าที่เข้าชั้น “เขย่า” อย่างแรงจนถึงขั้น “รื้อถอน” สังคมศาสตร์และสตรีนิยมแบบเดิม ๆ กันเลยทีเดียว ด้วยการเสนอว่า การแบ่งประเภททางสังคมศาสตร์ เช่น “ปัจเจก” ก็ดี “อารมณ์” ก็ดี เพศ (sex) และแม้กระทั่งสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์” หรือ “scientific knowledge” เหล่านี้เป็นผลผลิตของการประกอบสร้างทางสังคม ไม่ใช่ผลผลิตของธรรมชาติ..... (Kitzinger, ใน Code (ed.) (2000): 451) แน่หนอนว่า นักสังคมศาสตร์และนักสตรีนิยมจำนวนไม่น้อยยอมรับวิธีคิดแบบอ่อนได้สะดวกใจกว่า

เมื่อมาถึงจุดนี้ก็คงต้องสรุปอีกทีว่าเมื่อสังคมประกอบสร้าง “ความรู้” หรือ “ความจริง” ชุดต่าง ๆ ขึ้นมาก็ต้องขยายความต่อไปว่า “สังคม” ที่ว่านี้คือ ใคร คำตอบคือ “รัฐ” หรือ “สถาบัน” ในการผลิตสร้างความรู้ความจริงทั้งหลาย เช่น ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย กระทรวงวัฒนธรรม สื่อมวลชน และอื่น ๆ อีกมากมาย สถาบันเหล่านั้นนอกจากจะเป็นผู้ผลิตหรือประกอบสร้างความรู้ความจริงต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นผู้ผลิตซ้ำความรู้ความจริงเหล่านั้นด้วย เช่น ผ่านกระบวนการขัดเกลา

ทางสังคม (socialization) การสื่อสารในรูปของข้อมูลข่าวสารและอื่น ๆ ความรู้ความจริงเหล่านั้นจึงกลายเป็นระบบคิดของผู้คนที่ถูกนำไปปฏิบัติออกมาเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำ แต่กระบวนการผลิตและการนำไปใช้นี้ต้องใช้ภาษาและหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งประกอบร้อยเรียงขึ้นเป็นวาทกรรมที่มีมากมายหลายชุดสอดคล้องกันบ้างขัดแย้งกันบ้าง ดังนั้นในทางปฏิบัติผู้คนแต่ละคนจึงรับเอาวาทกรรมหลายชุด แต่อาจไม่รับอีกหลายชุดได้ด้วย การเลือกรับหรือไม่รับจึงเป็นการต่อสู้ต่อรองกับ “อำนาจ” ที่ผลิตวาทกรรมนั้น ๆ ขึ้นมานั่นเอง ด้วยเหตุนี้คนไทยทุกคน คนลาวทุกคนอาจรักชาติของตนแต่การรักและแสดงออกซึ่งความรักแตกต่างกันไป เช่นเดียวกับที่ “ผู้หญิง” ทุกคนก็ไม่อาจยอมรับ นิยามหรือข้อกำหนดความเป็นหญิงเหมือนกันไปหมด บางคนก็นุ่งขึ้นบางคนก็นุ่งกางเกงยีนส์ กล่าวคือ ย่อมมีความแตกต่างอย่างแน่นอนในชีวิตประจำวัน ตรงนี้ผู้เขียนถือว่าเป็นจุดแข็งหรือข้อดีของวิถีคิดแบบนี้

การครอบงำ/ควบคุมโดยลัทธิชาตินิยมกับเพศภาวะ

: การต่อสู้ต่อรอง

กล่าวได้ว่า ชาติและลัทธิชาตินิยมกับเพศภาวะเป็นการประกอบสร้างทางสังคมที่สนับสนุนหรือเสริมอำนาจซึ่งกันและกัน แต่ ก็ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป จริงอยู่ลัทธิชาตินิยมที่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการปลุกกระตม การจัดตั้ง ชับเคลื่อน และเคลื่อนไหวให้ประชาชนผู้มีเพศภาวะชายเกิดอารมณ์ “รักชาติ” ส่วนผู้มีเพศ (sex) มีสีหรือกายภาพเป็นชาย แต่จริตกิริยาถูกนิยามว่าเป็น “ผู้หญิง” หรือ “กระเทย” “ตุ๊ด” “แต้ว” (เพศภาวะ) ก็ไม่เอา คือถูกคัดออก ทั้งนี้ก็..... เพื่อระดม “ลูกผู้ชาย” แท้ ๆ เท่านั้นไปเป็นทหาร เป็นผู้รักชาติถึงขนาดพลีชีพเพื่อชาติได้ แต่มีผู้ชายจำนวนไม่น้อยที่พยายามทุกทางเพื่อไม่ให้ถูกเกณฑ์..... นี่คือการขัดขืนกระนั้นก็ตาม วลีว่า “ชายไทยรักชาติ พร้อมพลีชีพเพื่อชาติ” ก็ยังถูกผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่าราวกับไม่มีการ “หนีทหาร” ส่วนผู้หญิงก็มักถูกปลุกกระตมหรือประกอบสร้างให้เป็นกองหลัง ผู้สนับสนุนในวิถีทางต่าง ๆ รวมทั้งเป็น “กุลสตรี” เป็น “ดอกไม้” ของชาติที่ต้อง “แต่งกายประจำชาติ” แต่ในบางช่วงเวลา บางสถานการณ์ก็อาจออกมาปลุกใจให้พวกเขา หึกเหิมรักชาติด้วย คำพูดคำจาว่า ผู้หญิงนั้น “มือก็ไกวดาบก็แกร่ง” (สำหรับเด็กรุ่นหลัง ๆ คำว่า ไกว ในที่นี้คือ ไกวเปล หมายถึง ให้ทำหน้าที่ของแม่) อนึ่งการปลุกเร้าให้รักชาตินี้ที่จริงแล้วเป็นเรื่องของการประกอบสร้างอารมณ์ความรู้สึกว่าด้วย ความรัก ความเสียสละ บนฐานของอัตลักษณ์ของชาติ (national identities) กับอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identities) และที่มักขาดไม่ได้คือ การประกอบสร้างความรักชาติ/ลัทธิชาตินิยมบนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identities) ช่วงอายุ (โดยเฉพาะชายหนุ่มเลือดร้อน) ส่วนสภาวะทางร่างกาย-จิตใจ (คนพิการ = อัตลักษณ์อย่างหนึ่ง) นั้นถูกคัดออกจากการแสดงออกเรื่องความรักชาติผ่านการทำสงคราม แต่อาจแสดงในรูปอื่นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้มักมีการกล่าวอ้างว่า “ผู้ชาย รักชาติมากกว่าผู้หญิง” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความรักชาติ ชาตินิยมกับเพศภาวะถูกนำเสนอและถูกแสดงออกในรูปแบบ (forms) ที่ต่างกัน

ตามความเฉพาะของยุคสมัย (เวลา) และความเฉพาะของพื้นที่ เช่น แต่ละประเทศหรือแต่ละชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญประการหนึ่งคือ ดินแดนดั้งที่พุดไปแล้วในตอนต้น

ข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างลัทธิชาตินิยมกับเพศภาวะเอื้อกันไปมา เห็นได้จากอุปมาอุปมัยเรื่อง “แผ่นดินแม่” ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นอะไรที่เป็นนามธรรมเอามาก ๆ แต่มีผลทางด้านกรกระตุ้น “ต่อมรักชาติ” ของคนบางกลุ่ม บางรุ่นได้ชะงัดมาก พุดในภาษาที่เราเคยชินคือเป็นการปลุกฝังอุดมการณ์ชาติ ซึ่งถ้ามองในทัศนะของนักสตรีนิยม “แผ่นดินแม่” นี้เป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ให้เห็นถึง ความคิดว่าด้วยการเป็นผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดูเอาใจใส่ (nurturing) ของ “บ้านเกิดเมืองมารดร” แต่ในขณะที่เดียวกันก็แฝงไว้ด้วยการควบคุม จำกัด บทบาททางเพศภาวะที่ผู้หญิงต้องแสดงด้วย (Zwicker, ใน Code, ed., 2000: 359)

ภายใต้ความเข้าใจว่า “ชาติ” จำกัดขอบเขต (ควบคุม) โอกาสของความเป็นไปได้ต่าง ๆ หรือศักยภาพในการกระทำของผู้มีเพศภาวะหญิงนี้เองเป็นเสมือนเชื้อเพลิงที่ขับเคลื่อนการคิดริเริ่มต่าง ๆ ของนักสตรีนิยมในโลกตะวันตก ตลอดศตวรรษที่ยี่สิบ นักสตรีนิยมต่อสู้เพื่อสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของผู้หญิงทั้งในยุโรปและอเมริกาเหนือ ฟุ้งประเด็นข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของพวกเขาไปที่รัฐชาติ (โดยมีรัฐบาลซึ่งเกิดขึ้นและอ้างว่าทำงานเพื่อชาติ-ผู้เรียบเรียง) โดยยืนยันเรื่องการมีสิทธิตามกฎหมายอย่างเต็มที่ในฐานะสมาชิกของชุมชนชาติ (national community) เทาเทียมกับผู้ชายด้วยตัวเธอเอง **ไม่ใช่** ในฐานะที่เป็นเมียและลูกสาวที่ถูกคิดหรือเป็นดั่งงอกออกมาจากพลเมืองชาย รายละเอียดเรื่องนี้ต้องไปค้นคว้ากันต่อไปในเรื่องสตรีนิยมคลื่นลูกที่หนึ่งและคลื่นลูกที่สอง อย่างไรก็ตามในบางกรณีและในพื้นที่อื่น ๆ สตรีนิยมอาจพัฒนาขึ้นมาาร่วมกันกับขบวนการชาตินิยมเพื่อความ เป็นเอกราช เช่น ในหลายกรณีเกิดขึ้นในโลกที่สาม (Zwicker, ใน Code (ed.), 2000: 359) ในกรณีของประเทศไทย การรณรงค์เรื่องผู้หญิงบางประเด็น เช่นการเชิดชูความเป็นแม่โดยรัฐบาลมีนโยบายให้จัดงานวันแม่ในทุกจังหวัดเกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยมีท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามเป็นผู้มีส่วนสำคัญ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีการส่งเสริมการประกวดนางสาวไทยด้วย ดังนั้นจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเกิดขบวนการสตรีนิยมในความหมายที่นักสตรีนิยมปัจจุบันใช้กัน เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นการตอกย้ำบทบาทความเป็นลูกสาว เมีย และแม่ที่ดีในกรอบของจารีตแบบปิตาธิปไตย แม้ว่าจะเกิดขึ้นในขอบเขตของรัฐชาติสมัยใหม่ที่อ้างว่าเป็นประชาธิปไตยก็ตาม

กลับไปในโลกตะวันตกกันใหม่ คำกล่าว หรือวาทกรรมที่มีชื่อเสียงของนักสตรีนิยมคนสำคัญคนหนึ่งคือ เวอร์จิเนีย วูล์ฟ (Virginia Woolf) เธอพูดว่า “ในฐานะผู้หญิง ฉันไม่มีประเทศ ในฐานะผู้หญิงฉันไม่ต้องการประเทศ ในฐานะผู้หญิงประเทศของฉันคือโลกทั้งโลก” ข้อความนี้กล่าวกันว่า มีอิทธิพลกำหนดน้ำเสียงของสตรีนิยมคลื่นลูกที่สองในการปฏิเสธความสำคัญของลัทธิชาตินิยมที่มีต่อเพศภาวะ มีผู้วิเคราะห์ว่าวูล์ฟต้องการ สร้างระยะห่างอย่างวิพากษ์ระหว่างผู้หญิงที่เป็นนักสตรีนิยมกับลัทธิชาตินิยมแบบปิตาธิปไตย และจักรวรรดินิยม (ลัทธิล่าเมืองขึ้นสมัยใหม่) ข้อความนี้ก็นำไปใช้โดยมโนทัศน์เรื่อง “สภาวะความเป็นพี่สาว-น้องสาว ทั่วทั้งโลก” และเป็นประโยชน์กับมโน

ทัศน์เรื่อง “ความเป็นสากลของเพศภาวะ” ด้วย ซึ่งทั้งสองแนวการใช้ชี้นี้ชี้แนะว่าผู้หญิงสามารถยืนอยู่นอกกรอบหรือนอกการก่อรูปของความเป็นชาติเป็นประเทศได้ (Zwicker, ใน Code (ed.) 2000: 359)

สำหรับนักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สามที่มีบทบาทมาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1980 และ ทศวรรษที่ 1990 ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดข้างบน นักสตรีนิยมทุกวันนี้ยอมรับความสำคัญของความเป็นชาติ (nationality) ควบคู่ไปกับเชื้อชาติ (race) (ในความหมายที่ต่างไปจากความเชื่อทั่วไป กล่าวคือ เป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมอย่างหนึ่ง-ผู้เรียบเรียง) รวมทั้ง ชนชั้น เพศวิถี และชาติพันธุ์ (ethnicity) ว่าเป็นแกนสำคัญ ๆ ของ การทำให้เพศภาวะมีความแตกต่างในหมู่ผู้หญิง ตรงนี้ไม่ได้มีความหมายแต่เพียงว่า ชาติหรือรัฐชาติที่แตกต่างกันต่างผลิตเพศภาวะที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือ ผู้หญิงต่างเชื้อชาติ ต่างชนชั้น ต่างชาติพันธุ์และต่างเพศวิถีถูกวางให้อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ต่างกัน ภายในชาติหรือประเทศเดียวกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือในระยะหลัง ๆ มานี้วิชาการแบบนักสตรีนิยม ได้หันความสนใจมาสู่วิธีทางต่าง ๆ ที่ลัทธิชาตินิยมประกอบสร้าง ความเป็นชาย หรือความเป็นลูกผู้ชาย (masculinity) กับความเป็นหญิง (femininity) ขึ้นมา นักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สามจำนวนมาก จึงมองรัฐที่ผิดแผกแตกต่างมากกว่าที่รุ่นก่อน ๆ เคยมอง คือเห็นว่ารัฐเป็นอะไรที่แปรผันหรือมีความแตกต่าง เช่น รัฐในฐานะที่เป็นหน่วยทางการเมืองที่ด้านหนึ่งมีประวัติศาสตร์ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของผู้หญิง แต่อีกด้านหนึ่งกลับทำหน้าที่เป็นองค์ (body) หรือหน่วยของการออกกฎหมายแต่เพียงหน่วยเดียวที่ยังคงมีความสามารถที่จะปกป้องสิทธิที่ยากนักหนากว่าจะได้มาของผู้หญิงจากการกระทำย่ำยีของทุนนิยมโลก (Zwicker, ใน Code, (ed.), 2000: 359) ตัวอย่างเช่น การป้องกันไม่ให้ผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์ข้ามชาติตั้งนี้เป็นต้น

ร่างกาย อำนาจ/ความรู้ การควบคุมและการต่อสู้ขัดขืน

ประเด็นเรื่อง ร่างกาย อำนาจ/ความรู้ การควบคุมและการต่อสู้ขัดขืนในที่นี้ถือว่าเป็นมโนทัศน์ที่ประกอบกันเข้าเป็นกรอบคิดในการทำความเข้าใจเรื่องของการแต่งกาย เช่น เครื่องแบบ (uniform) “ชุด” ในความหมาย “เสื้อผ้า” เช่น “ชุดประจำชาติ” “ชุดข้าราชการ” “ชุดนักเรียน” และ ฯลฯ ตลอดจน “แฟชั่น” ของ “ชุด” ต่าง ๆ เช่น “ชุดกลางวัน” “ชุดเย็น” “ชุดกีฬา” เป็นต้น โดยที่มองว่า “ชุดต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ได้มีแต่เพียงด้านที่เป็นวัตถุ หากแต่เป็น “การสร้างภาพตัวแทน” (representation) ที่ประกอบสร้างขึ้นมาโดยวาทกรรมที่ผลิตโดยสถาบันที่อ้างว่าเป็น “ผู้รู้” เช่นรัฐและสำนักออกแบบเครื่องแต่งกาย ส่งผลให้การแต่งกายถูกนิยามและจำแนกแยกแยะ และจัดวางในตำแหน่งแห่งที่ที่แตกต่าง ไม่เท่ากันในสังคม (social positioning) ทั้งนี้โดยมี “ร่างกาย” เป็นพื้นที่ของการใช้อำนาจ พื้นที่ของการควบคุมและพื้นที่ของการต่อสู้ขัดขืนด้วย แนวคิดหรือกรอบคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักคิดนักทฤษฎีคนสำคัญของศตวรรษที่ยี่สิบ-

ยี่สิบเอ็ด อย่างไรก็ตามบางมโนทัศน์ เช่นเรื่อง “ร่างกาย” ก็มีการใช้อย่างแตกต่างโดยนักสตรีนิยม
ด้วย

อำนาจ/ความรู้

ในวิธีการทำความเข้าใจเรื่องการต่อสู้ขัดขืนและหรือการต่อรองกับอำนาจ ควรจะทำความเข้าใจกับสิ่งที่เรียกว่า “อำนาจ” เสียก่อน ในทัศนะของ พูโก เขามองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับอำนาจ ก่อนหน้าฟูโกเรายังมองอำนาจว่ามันทำงานแบบการกดขี่บีบบังคับชนิดตรง ๆ และโหดร้ายทารุณโดยไม่คำนึงถึงอะไรที่สุภาพเรียบร้อย อย่างเช่น วัฒนธรรมและความรู้ จริงอยู่กรัสมส์ (Gramsci) นักคิดคนหนึ่งเคยคิดนอกกรอบอำนาจแบบเดิมมาอย่างน้อยคนหนึ่งแล้ว แต่ฟูโกโต้แย้งว่า อำนาจไม่เพียงแต่เป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจเท่านั้น อำนาจยังพัวพันอยู่ในคำถามว่าในสถานการณ์แวดล้อมใด ๆ บ้างที่ ความรู้ถูกนำมาประยุกต์ใช้หรือไม่ด้วย (พูดอีกอย่างหนึ่งคือความรู้ไม่เพียงแต่เป็นอำนาจเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่นำมาประยุกต์ใช้ตามเงื่อนไขแวดล้อมต่าง ๆ - ผู้เขียน-เรียบเรียง) ปัญหาเรื่องการประยุกต์ใช้อำนาจกับ **ความมีประสิทธิภาพของอำนาจ/ความรู้** ในความคิดของฟูโก มีความสำคัญมากกว่าคำถามว่าด้วย “ความจริง” ของอำนาจ (Hall, (ed.), 2000: 48-49)

การที่มองว่าความรู้เชื่อมโยงกับอำนาจนี้ ไม่เพียงแต่อนุมานหรือคาดคะเนตามหลักเหตุผลในเรื่องอัตตาธิปไตย หรืออำนาจที่มีอยู่ในตัวเอง (authority) ของสิ่งที่เรียกว่า “ความจริง” เท่านั้น แต่หมายความรวมถึง อำนาจในการทำให้ความรู้นั้นเป็นความจริง ด้วยการเชื่อมโยงกันไปมาของความรู้/ความจริงที่ว่านี้ ดังนั้นเมื่อความรู้ทุกชุดหรือความรู้ทั้งหมดถูกนำไปประยุกต์ใช้ในโลกจริง ๆ และมีผลเกิดขึ้นจริง อย่างน้อยในความหมายนี้ ความรู้เหล่านั้นก็ “กลายเป็นความจริง” ขึ้นมาจากนั้น “ความรู้” เมื่อมันถูกใช้จัดระเบียบการกระทำหรือพฤติกรรมของคนอื่นก็ดีหรือนำมาซึ่งการบังคับยับยั้งก็ดีก็ย่อมเป็น การควบคุมและการทำให้เกิดระเบียบวินัย ของปฏิบัติการต่าง ๆ ซึ่งก็คืออำนาจ ดังนั้นในทัศนะของฟูโก “จึงไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปราศจากการสร้างขึ้นอย่างเชื่อมโยงของสนามแห่งอำนาจหนึ่ง (a field of knowledge) เช่นเดียวกับไม่มีความรู้ใด ๆ ที่ไม่ได้นึกถึงและสร้างขึ้นในเวลาเดียวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” (Foucault, 1977: 27, อ้างใน Hall, (ed.), 2000: 49)

เมื่อมาถึงจุดนี้เราอาจเริ่มมองเห็นกลาง ๆ บ้างแล้วว่า การที่คุณครูที่โรงเรียนสั่งสอนเราว่า “เด็กดีต้องตื่นแต่เช้า ล้างหน้าแปรงฟัน รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ แต่งตัวให้เรียบร้อย สวัสดิ์ คุณพ่อ คุณแม่ แล้วรีบไปโรงเรียน” ในกรณีของนักเรียนไทยต้องใส่เครื่องแบบผู้ชายนุ่งกางเกง ผู้หญิงนุ่งกระโปรง ในกรณีนักเรียนหญิงลาวต้องนุ่งซิ่นเพราะซิ่นถูกกำหนดให้เป็นเครื่องแบบใน ขณะที่เด็กผู้ชายนุ่งกางเกง ทั้งหมดนี้คือ อำนาจ/ความรู้ที่ควบคุม จัดระบบระเบียบพฤติกรรมของเราให้อยู่ “ในร่องในรอย” ไม่ “ออกนอกหล่นนอกทาง” ถ้าเด็กนักเรียนไม่แต่งเครื่องแบบไปโรงเรียนก็อาจ

ถูกทำโทษ การทำโทษคือ “punishment” เป็นการใช้อำนาจที่เราารู้สึกได้โดยตรงและรุนแรง เช่นถูก “ครุฑ” ถูกตำหนิ (สมัยผู้เขียนเป็นเด็กนักเรียน นอกจากถูกเขียนด้วยไม้เรียวแล้วยังถูกสั่งให้ “กลับบ้าน” แล้วไม่ต้องมา)

อนึ่ง การที่คุณครูที่โรงเรียนสอนให้เด็ก ๆ “ตื่นเช้า ล้างหน้า แปรงฟัน..... กินอาหารที่มีประโยชน์” นี้มาจากชุดความรู้เรื่อง สุขศึกษา ซึ่งเป็น “วิชา” ที่มีฐานมาจากวิทยาศาสตร์การแพทย์แบบตะวันตก ซึ่งเป็นความรู้/ความจริงชุดใหม่ที่เข้ามาทับลัทธิอาณานิคม เช่นเดียวกับการรักษาโรคและการตั้งโรงพยาบาลโดยหมอสอนศาสนา การตั้งโรงเรียนแพทย์ และการจัดตั้งโรงพยาบาลโดยรัฐเริ่มจากในเมืองหลวงแล้วขยายไปสู่ชนบท ไม่เพียงแต่รัฐเท่านั้นที่ประกอบสร้างและขยายการควบคุมแบบครอบงำเชิงอุดมการณ์ว่าด้วย การป้องกันโรคที่มากับเชื้อโรค ด้วยการรักษาความสะอาดและสุขภาพอนามัย ระบบทุนนิยม/ตลาดก็ทำเช่นนั้นด้วย โดยมีบริษัทยาและ “รถขายยา” ที่มีเครื่องมือทันสมัยออกไป “ฉายหนัง” ซึ่งในยุคที่ผู้เขียนเป็นเด็กอยู่ไม่ถึงสิบขวบเด็ก ๆ ทุกคนผู้ใหญ่ด้วย ในเมืองต่างจังหวัด ถ้าเห็นรถขายยาเข้ามาปรากฏตัว พร้อมกับแล่นรถประกาศให้ไปดูหนังฟรี โอกาสเช่นนี้เป็นโอกาสดีที่แทบทุกคนรอดคอย นี่เป็นการประกอบสร้างและสถาปนาความรู้/ความจริง ซึ่งเป็น “อำนาจ” ชุดใหม่อย่างหนึ่ง แต่ความเร็ว-ช้าของการสถาปนาดังกล่าวจนกลายเป็นกระแสครอบงำและนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันย่อมแตกต่างกันไปตามความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เพศภาวะ ชนชั้น อายุ และสภาวะทางร่างกาย-จิตใจ ตัวอย่างเช่น การแปรงฟันกลายเป็นวิถีชีวิตของคนมีฐานะทางสังคม-เศรษฐกิจได้เร็วกว่าวิถีชีวิตของคนจน การรับประทานอาหารที่ว่ากันว่า “มีประโยชน์” ต่อร่างกายก็เช่นกัน แต่ความรู้ชุดนี้เป็นความรู้/อำนาจที่ไม่รุนแรงเป็นอำนาจแบบสร้างสรรค์ที่เราไม่ตระหนักว่าแท้จริงแล้วมันเป็นอำนาจและการควบคุมเช่นกัน

ต้องอย่าลืมว่า “รถขายยา” เป็นส่วนหนึ่งของ “สถาบัน” ที่มีอำนาจในการประกอบสร้างหรือผลิตความรู้ชุดใหม่ ๆ ไม่เพียงแต่ในเรื่องสุขภาพอนามัย โรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น แต่ “รถขายยา” เป็นกลไกสำคัญในการนำ “ความรู้สมัยใหม่” อีกมากมายหลายด้าน อย่างน้อยผู้เขียนก็ได้ดู “หนังควบบอย” ประเภท **พระเอก** เป็น “ลูกผู้ชาย” กล้าหาญ เก่งกาจ “ขี่ม้า ยิงปืน” เช่นล่า “อินเดียนแดง” ผู้ถูกนำเสนอเป็นภาพตัวแทนของ “ผู้ร้าย” ในทัศนะของคนอเมริกันในยุคนั้นผ่านทางฮอลลีวูดผลที่เกิดขึ้น คนดูที่เป็นไทยก็เกิดอาการเกลียดกลัว “อินเดียนแดง” ไปด้วยนี่คือ การครอบงำเชิงอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว..... ส่วน “นางเอก” นั้นเล่าต้องสวยแต่อ่อนแอ ดูแลตัวเองไม่ได้ เสี่ยงต่อการถูกผู้ร้ายกระทำร้าย ถ้าไม่มีพระเอกมาช่วย

ร่างกาย : ถูกกระทำกับต่อสู้ขัดขืน

ร่างกายในทัศนะของนักสตรีนิยมถือว่าเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญมาก มีการพูดถึง “ร่างกาย” หรือ “the body” ในหลายแนวคิดหลายทฤษฎีโดยสัมพันธ์กับร่างกาย เช่นทฤษฎีว่าด้วยเพศวิถีของนักทฤษฎีสตรีนิยมแนวทางถึงรากเหง้า (Radical Feminism) ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจกับการควบคุมเนื้อตัว

ร่างกายของผู้หญิงโดยปริยายโดยเหล่านี้ถือว่าเป็นหัวใจของสตรีนิยมยุคปัจจุบันก็ว่าได้ ในสังคมร่วมสมัยผู้หญิงคนหนึ่งมักถูกนำเสนอด้วยภาพตัวแทนในฐานะที่เป็นเพียงเนื้อตัวร่างกายของเธอ (เช่น ภาพของผู้หญิง/ดาราสาวตามหน้าปกนิตยสารบ้าง ภาพโฆษณาบ้าง-ผู้เขียน) นักสตรีนิยมเห็นต่อไปว่าข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับร่างกายของผู้หญิงถูกปกปิดและบิดเบือนไม่ให้ผู้หญิงรู้ กล่าวคือร่างกายของพวกเธอถูกมองเพียงในด้านที่เป็นหน้าที่ (functional terms) เสียเป็นส่วนใหญ่ (Humm, 1995: 26) (เช่น ผู้หญิงมีร่างกายที่เหมาะสมจะเป็นเมียและแม่ หรือธรรมชาติสร้างให้เป็นเช่นนั้น ในบางศาสนาอ้างว่า พระเจ้าสร้างให้เป็นอย่างนั้น ในพุทธศาสนาก้ว่าเป็น “ธรรมชาติ” เหมือนกัน แต่ “ธรรมชาติ” ในที่นี้เป็นคนละธรรมชาติในทางวิทยาศาสตร์/ชีววิทยา-ผู้เขียน)

ในโลกตะวันตก นักสตรีนิยมแห่งช่วงทศวรรษ 1970 เห็นว่า ร่างกาย จะต้องเป็นสิ่งที่ผู้หญิง ยื้อแย่งกลับคืนมาจากการควบคุมของปฏิบัติการต่าง ๆ ของการแพทย์แบบตะวันตกที่ถูกควบคุมโดยผู้ชายที่เป็นพวกต่อต้านผู้หญิงเพื่อว่าร่างกายของผู้หญิงจะได้ไม่เป็นวัตถุของการถูกจับจ้องโดยการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์แนวผู้ชาย (the male medico-scientific gaze) จากนั้นการบรรลุถึงตัวตนที่สามารถมีประสบการณ์ (the experiencing self) กับตัวตนที่เป็นผู้สามารถรู้ได้ (the knowing self) อาจเป็นจริงขึ้นมาได้ กลุ่มผู้หญิงกลุ่มหนึ่งคือ “The Boston women” ประกาศว่า “เราคือร่างกายของเรา” หรือ “We are our bodies” กล่าวอย่างย่อคือในช่วงนี้ (1970) ขบวนการผู้หญิงต่อสู้กับการใช้อำนาจครอบงำ ควบคุมผู้หญิงเหนือเนื้อตัวร่างกายของพวกเธอผ่านทาง การแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ที่พวกเธอเห็นว่ามีความคิดต่อเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงโดยเฉพาะอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำ/เจริญพันธุ์ (การตั้งท้อง คลอดลูก เลี้ยงลูก) เช่น มดลูก เต้านม การหมดประจำเดือน หรือวัยทอง ฯลฯ เป็นพื้นที่ของความเสี่ยงต่อโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ที่จะต้อง “จัดการ” “ดูแล” “ควบคุม” “ตัดออก” ฯลฯ โดยแพทย์ นอกจากนั้นพวกเธอยังมองว่าเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงถูกมองว่าเป็นเสมือนดินแดนแห่งการเอาชนะ (territorial conquest) (คล้าย ๆ กับดินแดนของประเทศเล็ก ๆ ในเอเชีย แอฟริกา ฯลฯ ที่จะต้องถูกยึดเป็นอาณานิคม-ผู้เขียน) พูดอีกอย่างหนึ่งคือ เนื้อตัวร่างกายผู้หญิงเป็นเสมือนพื้นที่/ดินแดนที่ถูกรุกราน ไม่เพียงแต่โดยการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น ยังเป็นการถูกกระทำร้ายต่อความเป็นเอกภาพทางร่างกายของผู้หญิง ที่แสดงให้เห็นผ่านทาง การข่มขืนและความรุนแรงทางเพศรูปแบบต่าง ๆ ด้วย รวมทั้งการถูกเอาชนะ ควบคุม (ถูกยึดครอง-ผู้เขียน) ด้วยการแพทย์ว่าด้วย ร่างกายทางเพศและร่างกายเจริญพันธุ์ (female sexual and reproductive body) ของผู้หญิง อีกด้วย เนื้อหาสาระสำคัญอีกประการหนึ่งของนักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สองนี้ปรากฏออกมาในรูปของปฏิบัติการทางเทคนิคที่เรียกว่า “การยกระดับจิตสำนึก” (technique of consciousness raising) โดยใช้พื้นที่ของร่างกายเป็นประเด็นเข้าสู่ปัญหาต่าง ๆ นอกเหนือจากความรุนแรงทางเพศ เช่น การข่มขืนที่กล่าวแล้ว ก็ยังมีเรื่อง วรรณกรรม/ภาพ/ภาพยนตร์/วิดีโอเทป ฯลฯ ที่ตั้งใจทำให้ผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุทางเพศ (pornography) เรื่องความสวยความงาม-แฟชั่นก็ถูกวิเคราะห์และวิพากษ์อย่างหนัก นักสตรีนิยมคนหนึ่ง แซนดรา ลี บาร์ทกี (Sandra Lee Bartky) ใช้

อุปมาอุปมัย (การเปรียบเทียบ) ไว้ในงานเขียนของเธอ (1982) ระหว่าง “กลุ่มอำนาจด้านแฟชั่น-ความงาม” หรือ “the fashion-beauty complex” ว่าทำงานหรือเป็นเหมือนกับ “กลุ่มอำนาจทางทหาร-อุตสาหกรรม” หรือ “the military-industrial complex” ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจ-ผลประโยชน์ที่ครอบงำโลกตะวันตกอยู่ (Thornham, 2000: 161)

ร่างกายที่ถูกทำให้มีระเบียบวินัย

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 นักสตรีนิยมจำนวนหนึ่งหันมาให้ความสนใจงานของฟูโก ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดการมุ่งประเด็นสู่การบูรณาการ วัฒนธรรมศึกษาเข้ากับการวิเคราะห์ในแนวทางของวิภาษวิธี (dialectic) ระหว่างโครงสร้าง (structure) กับการเป็นผู้กระทำ เป็นผู้มีอำนาจของปัจเจก (agency) ในประเด็น “การเมืองเรื่องร่างกาย” (‘body politics’) ของสตรีนิยม สำหรับฟูโกเขาเห็นว่า อำนาจไม่ได้ทำงานผ่านการกดขี่ร่างกายซึ่งเป็นของแท้ดั้งเดิม (an authentic body) กับเพศวิถี เหมือนกับที่นักสตรีนิยมในช่วงทศวรรษที่ 1970 เขียนหรือเสนอไว้ นอกจากนั้นอำนาจยังไม่ได้ควบคุมผ่านทางอุดมการณ์หรือกำลังบังคับ สิ่งที่อำนาจทำกับเนื้อตัวร่างกายคือ การผลิตเนื้อตัวร่างกาย ซึ่งถ้าใช้คำของเอลิซาเบธ กรอสซ์ (Elizabeth Grosz) ก็จะเป็นว่าอำนาจ “เป็นเสมือนชนิดที่มีการจำกัดอยู่กับลักษณะเฉพาะบางอย่าง ความชำนาญและคุณลักษณะบางอย่าง” (Grosz, 1994, อ้างใน Thornham, 2000: 166) โดยใช้ผ่านทางเทคนิคต่าง ๆ ของการควบคุมตรวจตรางาน (supervision) การสอนให้มีวินัย (discipline) และการควบคุม หากดูสิ่งที่ฟูโกเขียนไว้เองก็จะเห็นประเด็นมากขึ้น เขาเขียนไว้บางตอนว่า

ร่างกายถูกเอาเข้าแม่พิมพ์ด้วยอำนาจมากมายหลายชุดที่แตกต่าง ร่างกายถูกทำให้ชำรุดโดยจังหวะของการงาน การพักผ่อนและวันหยุดต่าง ๆ ร่างกายถูกวางยาพิษโดยอาหารหรือค่านิยมต่าง ๆ ผ่านทางลักษณะนิสัยในการกิน หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางศีลธรรม ร่างกายประกอบสร้างการขัดแย้งต่าง ๆ ไม่มีอะไรในมนุษย์ ไม่มีแม้กระทั่งร่างกาย ที่มีเสถียรภาพอย่างเพียงพอที่จะทำหน้าที่เป็นเสมือนฐานของการรู้จักตัวเอง หรือเข้าใจคนอื่น (Foucault, (1979), อ้างใน Thornham, 2000: 166-167) (คำว่ามนุษย์ ในที่นี้ Foucault ใช้คำว่า man-ผู้เขียน)

อนึ่งร่างกายในลักษณะดังกล่าวข้างบน ฟูโกเรียกว่า เป็นร่างกายที่อ่อนน้อมง่าย หรือ “docile body” เป็นร่างกายที่ไม่เพียงแต่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาเชิงวาทกรรม (discursive construction) เท่านั้น ความคิดว่าด้วย ร่างกายแนวนี้นี้ยังมองว่า ร่างกาย (‘the body’) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถรักษาเอาไว้ได้ (untenable) หรือเป็น “อะไร” ที่คงที่และเหมือนกันไปหมด ดังนั้นร่างกายจึงเป็นร่างกายแบบหลายอย่างหลายประการ (multiple bodies) ที่ถูกทำให้แตกต่าง ไม่เพียงแต่โดยเพศ (ทางชีววิทยา) เท่านั้น แต่โดยความแตกต่างมากมายที่ไม่มีขีดจำกัด เช่น เชื้อชาติ ชนชั้น เพศวิถี อายุ สถานภาพทางสังคมที่เคลื่อนไหวเหล่านี้ ล้วนมีส่วนในการทำให้ร่างกายเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไป

โดยไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยตัดสินแต่เพียงปัจจัยเดียว นักสตรีนิยมจำนวนหนึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากฟูโก ผู้ซึ่งมองร่างกายเสมือนเป็น “ตัวบท” (text) ที่ถูกเขียนโดยประวัติศาสตร์ชุดต่าง ๆ และในช่วงหลัง ๆ โดยผลประโยชน์ของทุนนิยม นักสตรีนิยมนำมาขยายออกไปให้ครอบคลุมไปถึงการวิเคราะห์อิทธิพลหรืออำนาจในการสร้างวาทกรรมว่าด้วย ร่างกาย โดยปีตาชิปไตโดยด้วย (Shildrick, ใน Code, (ed.), 2000: 64)

เมื่อนำทัศนะดังกล่าวข้างบนมาพิจารณา ก็คงพอช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า ทำไมคนบางกลุ่มบางพวก เช่น นักเรียนนักศึกษาบางกลุ่มบางคนไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการสวมเครื่องแบบ แต่ในขณะเดียวกันก็มีนักศึกษาบางกลุ่มต่อต้านชัดเจน นักศึกษาชายทำได้ง่ายกว่า เว้นเสียแต่ว่าเป็น “น้องใหม่” ส่วนนักศึกษาหญิงทำได้ยาก ส่วนใหญ่ยังคงสวมเครื่องแบบแต่ดัดแปลงตามความพอใจของตน มากบ้าง น้อยบ้าง ตรงนี้เป็นทั้งการชัดเจนและต่อรองกับอำนาจ ในกรณีของผู้หญิงต้องมุ่งขึ้นตามนโยบายชาตินิยมของรัฐลาว ก็คล้ายคลึงกัน คือบังคับควบคุมได้กับผู้หญิงบางกลุ่ม บางชนชั้น บางอาชีพ บางช่วงอายุ และในบางพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น เช่น บังคับได้ในสถานที่ทำการของรัฐ โรงเรียน และวัด เป็นต้น เมื่ออยู่นอกพื้นที่ทางกายภาพดังกล่าว เจ้าของร่างกายนั้น ๆ ก็สามารถจัดการกับร่างกายไปตามวาทกรรมชุดอื่น ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นโดยสถาบันอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วงการแฟชั่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจแบบทุนนิยมปีตาชิปไต

เอกสารอ้างอิง

- Berger, P.L., and Luckmann, T., (1967) *The Social Construction of Reality*, Harmondsworth, Penguin.
- Code, L. (ed.) (2000) *Encyclopedia of Feminist Theories*, London, Routledge.
- Grosz, E., (1994) *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism*, Indianapolis, Indiana University Press.
- Hall, S., (ed.) (2000) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practice*, London, Sage.
- Humm, M., (1989) *The Dictionary of Feminist Theory*, London, Prentice Hall.
- Kitzinger, C., (2000) “Social Constructionism” in Code, L. (ed.).
- O’Donnell, M., (1997) *Introduction to Sociology*, Surrey, Nelson.
- Shildrick, M. (1997) *Leaky Bodies and Boundaries: Feminism, Postmodernism and (Bio) ethics*, London: Routledge.
- Thornham, S., (2000) *Feminist Theory and Cultural Studies*, London, Arnold.
- Zwicker, H., (2000) “Nationalism and Gender” in Code, L. (ed).